

ПАРАЛЕЛ В ЕВОЛЮЦИЯТА НА КРЕАТИВНОСТТА, ВЪОБРАЖЕНИЕТО И АБСТРАКТНОТО МИСЛЕНЕ ОТ ПРАИСТОРИЧЕСКИТЕ РИСУНКИ ДО СЪВРЕМЕННОТО УРБАНИСТИЧНО ПРОСТРАНСТВО

Христо Христов

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Изкуството на уличните графити, въпреки своето скорошно официализиране, си остава контрареакция на всичко заобикалящо го. Вече почти четиридесет години това изкуство заявява своето съществуване, изиявявайки се като автономен модел в съвременното изкуство, който няма нищо общо с традициите, най-малкото за това, че е привнесено и се развива в напълно чужда среда.

Ключови думи: праисторически рисунки, графити, контракултура, урбанизация.

Въведение

„Едва в ограничението се разкрива истинският майстор“ е мисъл на Йохан Волфганг фон Гьоте, която приблизително точно представя резултатите на неизвестните ни праисторически „художници“, достигнали до наши дни. Условно определени като „художници“, защото по разбираеми причини основното им занимание е било съвсем друго. С приблизително същия статут са и днешните „творци“, изразяващи се в сферата на съвременното улично изкуство. Паралели може да се направят по различни линии – художествени умения, професионализъм, избор на материал, на място, на време, на сезон и много други.

Екипът, работещ по проект „Тенденции и паралели при праисторическото скално и съвременното улично изкуство“, след срещи и разговори с представители на т.нар. „улично стенно изкуство“ достигна до подобен извод, свързан с ограничението и майсторството. Закljučенията се базират на запознаване отблизо с начина на работа на „райтърите“ и с трудностите, с които се сблъскват при създаването на творбите си – местоположението на обекта за рисуване, конфронтацията с официалните власти и други ограничения, които обаче не им пречат да създават понякога изключителни произведения.

Методология на изследването

Изследват се в съпоставителен план праисторическото скално и съвременното улично стенно изкуство. Хипотезата е, че съвременното стенно изкуство крие в себе си информация и атавистични подбуди, които по пътя на обратно хронологичната фактологична реконструкция и сравнителния анализ ще ни позволят да направим заключения за главния двигател на човешката култура и цивилизация – съхраняването и предаването на информация чрез изображение.

Резултати

Екипът, разработващ проекта „Тенденции и паралели при праисторическото скално и съвременното улично изкуство“, се опитва на базата на сравнителен анализ между двете културни проявления, отдалечени във времето, да натрупа емпирично и експериментално доказана информация за културни пластове, които поради липсата на директни свидетелства са обект на научни интерпретации. Работните хипотези на екипа по проекта са апробирани на научна конференция на тема „Устойчиви политики за интегрално съхраняване на материалното и нематериалното културно наследство“¹. При обзора на научната литература за съвременните графити и след събеседване с представители на графити сцената екипът на проекта обобщил определени характерни черти на профила на райтъра, свързани с редица специфики на уличното графити изкуство. Една от ключовите особености се състои в обстоятелството, че при голяма част от стрийт художниците самоличността е отделена от артиста – свързано е с анонимността и алтер егото. Наред с това характерна особеност е, че общественият статус на графити изкуството непрекъснато се променя, плъзга се в различните общества от нелегално (забранено) до легално (разрешено)². Въпреки тази двойствена природа то е едно от най-демократичните изобразителни изкуства, вероятно и най-достъпното в различните си форми – независимо дали се разбира и одобрява. Произведения на големи, утвърдени майстори съжителстват с такива на правещи първите си стъпки в тази област, съпътстват ни ежедневно и определят част от средата ни, без да правим усилие да ги разберем.

Друга характерна особеност на този вид изкуство е, че освен достъпно, то е и изключително преходно. Преходност, не по-различна от съдбата на остатъците от праисторическо скално изкуство, достигнали до наши дни. Предпоставките за тази преходност са много – от времето, в което работят творците, до актуалната ситуация в държавата и света. Особеността на този вид изкуство е, че въпреки своето скорошно официализиране то си остава контрареакция на всичко заобикалящо го, вероятно свързано със „...семантичното

прекъсване в ценностната система на обществото и в частност на социалните групи, участващи в света на художествената култура⁴³. Вече почти четиридесет години това изкуство заявява своето съществуване, изявявайки се като автономен модел в съвременното изкуство, който няма нищо общо с традициите, най-малкото за това, че е привнесено и се развива в напълно чужда среда.

Въпреки че този вид изкуство не е създадено на родна почва, то има дълбоки корени и в нашите земи от древността. Най-ярък пример са рисунките в пещерата Магурата, най-ранните от които са от края на късния палеолит (преди около 10 000 години), но образци може да се намерят из цялата страна и по своеобразен начин достигат и до наши дни. Не по-различни са и останените надписи по стени на сгради или скални образувания – ниши и пещери. Любопитни за изследователите са рисунките по поречието на река Искър, около днешното село Царевец, в миналото известно като Влашко село, особено с изключителния надпис от интимен характер, създавани в продължение на няколко века – от XIV до XVII век. Типичен пример са характерните надписи, сочещи подкрепата на конкретен футболен отбор, както и надписите „УВО“ със съответната година, свързани с приключване на редовната военна служба, нерядко допълнени с рисунки. Според един от изследователите на графити изкуството в България, проф. Олег Гочев, то навлиза при нас в първите години след политическите промени, в началото на 1990 г.⁴, паралелно с масовото разпространяване на хип-хоп културата и други западни културни влияния, със силно въздействие върху младите хора и постсоциалистическите поколения. В този смисъл графитите се превръщат в символ на поколенчески сблъсък, а не толкова в конфронтиране между култура и субкултура, между културен елит и маргинализирани групи. Според други изследователи наченките му се забелязват още в средата на 80-те години.⁵ В началото на 90-те години в София се разпространяват надписи „Косьо, Хубен, Тушев“, за които самите автори казват, че по-голямата част не са техни, а на техни последователи. Характерно за изявите от този ранен период е, че повечето са инцидентни. Авторите нямат желание да доразвият графитите творчески, проявите са неординерна социална изява на хора, отказващи да вървят по пътя на вече утвърдените традиции. Но те полагат основите на графитите като типично урбанистично изкуство.

При входно-изходните врати на всеки голям наш град пътуващите се сблъскват с цветна стена. Графити таговете, уличните произведения на изкуството, стенописите са много и добавят разнообразие и индивидуалност на градските улици и подземи. Не по-различна е

ситуацията с изоставени промишлени или складови помещения, в които неслучайно групите графити райтъри търсят поле за изява. Графити райтърът маркира територия, като парцелира определени зони и маршрути. Това се прави бързо, чрез тагове и тролъпи. След като проучи определени зони и ги маркира, райтърът прибъгва до подълготрайна форма на изкуство – т.нар. парче. Често райтърът навлиза в територията на друг райтър и между тях избухва конфликт. Графити райтърите като правило се групират в кланове, които по своята същност много наподобяват праисторически семейства. Споделят се рискът, транспортът, боята, храната и напитките, създават се специфични отношения, отнасящи се до уменията и дързостта на определени членове на групата, които често опират до прояви на „героизъм“ и „мъжество“⁶. Тази обособеност и наличието на своеобразна йерархия ще бъдат проучени основно и разгледани в бъдещи изяви на екипа на проекта.

Тези макар и първоначални проучвания водят до предположението, че е много вероятно при първобитните творци да е имало подобни обособености и своеобразна йерархия. Наслаждането на изображения в пещерите вероятно не е само опит за довеждане на рисунката до необходимите естетически резултати. Напълно е възможно да е съществувала конкуренция при създаването на тези изображения. Примерите по аналогия със съвременните райтъри са много и разнообразни. Има вероятност и при древните творци да са съществували изпълване, припокриване (кросване), бийфване (задраскване) или доразвиване. Не трябва да се забравя, че в глобален мащаб има локализирани повече от 820 района на праисторическо изкуство, с 35 000 000 изображения⁷. Броят им се увеличава ежегодно. За много от тях е доказано, че имат предназначение, подобно на съвременните информационни табели. Това предполага, че мигриращите групи първобитни ловци чрез рисунките си са оставяли разбираеми знаци за следващите ги съплеменници или приятелски групи, което има паралел в Хобо културата от края на XIX и първите десетилетия на XX век. Нещо подобно е Медисин рок – скала, намираща се в щата Монтана, САЩ, изпълнена с рисунки, разбираеми за няколкото номадстващи прерийни индиански племена, превърнала се в тяхно свещено място и своеобразна неутрална територия, на която свободно изпълняват религиозните си ритуали⁸. Отделна тема е наличието на език на знаците с ръце, подобен на жестомимичния език на глухите, ползван от прерийните обитатели на огромна територия, от река Атабаска в Канада до Тексас на Мексиканския залив. В хода на изследването се установи наличие на подобни графити, ползвани от странстващите работници по време на Голямата депресия в САЩ⁹.

Палеоантроположката Женевиер фон Пецингер, изследователка на скално изкуство и старши член на TED¹⁰, проучила много пещери за наличието на скални изображения и базирайки се на снимков материал от проучени преди нея пещери в други части на Европа, изработва систематизация на най-често срещаните геометрични символи при скалните изображения. Стига до извода, че едни и същи знаци се срещат не само в Европа, но и по цялото земно кълбо. Впечатлява я честата повторяемост на едни и същи геометрични символи, като свежда броя им до 32, което я води до идеята за съзнателен избор при създателите на този тип изображения. Хипотезата, която тя цели да докаже, е, че всъщност това са първите опити за съзнателна графична комуникация¹¹.

Особеностите на местата, върху които са създадени тези рисунки – и в древността, и в днешно време, – оказват влияние върху състоянието на графитите. Запазени от древността са тези, намиращи се във вътрешността на пещерите – скалните гравюри, издълбани на достатъчна дълбочина върху скалите. Както и сега, основни предпоставки за заличаването на този вид човешки изяви са водата, вятърът, времето и самата човешка дейност. За голяма част от този вид изкуство е характерна неговата труднодостъпност – и в древността, и сега. Любопитни за проекта са теренните изследвания, осъществени от доц. Загорев в Свинската пещера над с. Лакатник, където наред с петрограмите и петроглифите, създадени в периода от 70-те години на XX век до наши дни, се срещат и скулптурни композиции, до които се достига само с лазене и промъкване¹². Интересна е логиката за наличието на такива произведения на места, почти недостъпни за обикновения зрител. Не по-различно е наличието на рисунки дълбоко в недрата на пещери, където липсва естествена светлина – праисторическите рисунки в Магурата се намират дълбоко в едно от разклоненията на пещерата. Актуалността на мисълта „Едва в ограничението се разкрива истинският майстор“, изказана от Гьоте, намира своята реализация.

Коментирайки недостъпността, интервюираните райтьри изрично подчертават нейната значимост за издигане в очите на себеподобните – колкото по-рисков е един обект за ографитяване, толкова по-стойностен е. Този тип обекти по презумпция са предоставени на най-успелите като име и майсторство творци. Освен рисковата недостъпност на даден обект друг начин за изява е конкуренцията между отделните райтьри, не по-различна от играта „на вързано“ в махленските футболни или баскетболни мачове. Например двама от актуалните райтьри, Хром и Teletto, станали вече част от градската памет, си поставят задачата за година да нарисуват

по 100 графита¹³. Хром коментира, че немалко от акциите им са завършвали с гонитби, арести или побои – дейността им неизбежно е свързана с този рисков момент.

Американският писател и киновец Рудолф Арнхайм¹⁴ и шведският педагог Густав Бритш¹⁵ определят този вид изяви като чиста проба изкуство. Според тях всяко изкуство се ражда от човешкия дух, от неговите реакции спрямо външния свят, независимо от видимия свят. Това създава особена концептуалност на изкуството, изграждащо се върху представа, и прави самото изображение строго индивидуално. Изследователите и теоретичите на изобразителното изкуство вече го определят като част от постмодерното изкуство¹⁶.

Заклучение

Въпреки приобщаването на уличното графично изкуство към късния постмодернизъм авторите му до голяма степен остават (и традиционно) анонимни и валидността и смисълът на тяхната работа са спорни. Те притежават особен род индивидуализъм, който не се вписва в никаква единна концепция, оставайки си непоследователен и разнопосочен. Индивидуализъм, залагащ не на груповите акции и манифестните декларации, а изграждащ личностно митологизиране. Мотивите на авторите са разнопосочни – слава, протест, удоволствие, подражание, не на последно място – доходи. Голямата част от градските управляващи се опитват да контролират процеса на този тип вандализиране на градската среда, като определят обособени участъци за изява на графит райтъри, които те изпълват срещу съответно заплащане. Не може да се отрече, че част от произведенията им въпреки своята краткотрайност са стойностни произведения на изкуството. Нещо повече, историята на уличното изкуство като форма е тази, която се съпротивлява на лесни, линейни разкази, бъдещето му все повече е в експериментирането. От тази гледна точка анализът на неговия генезис, разпространение, мотивационни двигатели и възприемане може да породи серия от въпроси, които да помогнат за осветяването на тази част от човешката история, свързана с най-ранната форма на изява на човешката творческа мисъл.

Благодарности

Докладът е свързан с работата по проект „Тенденции и паралели при праисторическото скално и съвременното улично изкуство“ на ФНИ КП-06-М45/2.

Бележки

¹ **Загоров**, Васил, Христо **Христов**. Мотиви и подбуди при съвременното градско стенно изкуство.

- [**Zagorov**, Vasil, Hristo **Hristov**. Motivi i podbudi pri savremenoto gradsko stenno izkustvo.]
- ² **Ferrell**, Jeff. Graffiti, street art and the politics of complexity. – In: *Routledge Handbook of Graffiti and Street Art*. New York: Routledge, 2016, p. XXXV.
- ³ **Стефанов**, Свилен. Изкуството между традицията и провокацията. – В: *Литературен форум*, 2001, с. 7.
[**Stefanov**, Svilen. Izkustvoto mezhdru traditsiyata i provokatsiyata. – V: *Literaturen forum*, 2001, s. 7.]
- ⁴ **Гочев**, Олег. Стенописта – проблеми и предизвикателства. София: Национална художествена академия, 2000. 326 с.
[**Gochev**, Oleg. Stenopista – problemi i predizvikatelstva. Sofia: Natsionalna hudozhestvena akademia, 2000. 326 s.]
- ⁵ **Черкелов**, Хубен. https://www.clubz.bg/86609-huben_cherkelov%C2%A0nuleva_tolerantnost_za_draskachite
- ⁶ **Ferrell**, Jeff. Graffiti, street art and the politics of complexity. – In: *Routledge Handbook of Graffiti and Street Art*. New York: Routledge, 2016, p. XXXV.
- ⁷ **Стойчев**, Тодор. Скално изкуство – обща класификация. София: Агато, 2005, с. 11 – 12. 224 с.
[**Stoychev**, Todor. Skalno izkustvo – obshta klasifikatsia. Sofia: Agato, 2005, s. 11 – 12. 224 s.]
- ⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Medicine_Rocks_State_Park
- ⁹ <https://www.logodesignlove.com/hobo-signs-and-symbols>
- ¹⁰ TED (Technology, Entertainment and Design) е организация с нестопанска цел, посветена на разпространението на идеи, обикновено под формата на кратки, въздействащи разговори. < [https:// www.ted.com/about/our-organization />](https://www.ted.com/about/our-organization/)
[TED (Technology, Entertainment and Design) e organizatsia s nestopanska tsel, posvetena na razprostraneniето na idei, obiknovено pod формата na kratki, vazdeystvashiti razgovori. < [https:// www.ted.com/about/our-organization />](https://www.ted.com/about/our-organization/)]
- ¹¹ **Petzinger**, Genevieve von. Why Should We Care about the Geometric Signs? Initial findings from the study of 146 French rock art sites. http://www.bradshawfoundation.com/geometric_signs/geometric_signs_france2.php
- ¹² **Загоров**, Васил. <http://bgbookhistory.blogspot.com/2018/03/blog-post.html>
[**Zagorov**, Vasil. <http://bgbookhistory.blogspot.com/2018/03/blog-post.html>]
- ¹³ <https://bnr.bg/post/101485148/xpome>
- ¹⁴ **Arnheim**, Rudolf. Art and Visual Perception. Berkeley, Calif., 1954, pp. 128 – 130. 518 p.
- ¹⁵ **Britsch**, Gustaf. Theorie der bildener Kunst. F. Munchen: Brukman AG, 1930. 518 p.
- ¹⁶ **Попов**, Чавдар. Постмодернизмът и българското изкуство от 80-те и 90-те години на ХХ век. София: Български художник, 2009, с. 95. 176 с.
[**Popov**, Chavdar. Postmodernizmat i balgarskoto izkustvo ot 80-te i 90-te godini na HH vek. Sofia: Balgarski hudozhnik, 2009, s. 95. 176 s.]

За автора

Христо Христов е доктор, главен асистент в катедра КИНТ, ФБКН на УниБИТ. Завършил е НХА. Научните му интереси са в областта на българските азбуки, изкуството на книгата, историята на изкуството. Професионалните му интереси са насочени към илюстрацията и художественото оформление на книгата.

За контакт с автора: h.hristov@unibit.bg

**PARALLEL IN THE EVOLUTION OF CREATIVITY,
IMAGINATION AND ABSTRACT THOUGHT
FROM PREHISTORIC DRAWINGS
TO CONTEMPORARY URBAN SPACE**

Hristo Hristov

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: The art of street graffiti, despite its recent formality, remains a counter-reaction to everything around it. For almost forty years, this art has claimed its existence as an extremely orthodox model in contemporary art, which has nothing to do with tradition, at least because it has been introduced and developed in a completely foreign environment.

Keywords: pre-historic drawings, graffiti, counter-culture, urbanization.

About the author

Hristo Hristov is a PhD, Senior assistant in the Faculty of Library Studies and Cultural Heritage – Department “Cultural and Historical Heritage” at the ULSIT, Sofia. He graduated from the National Academy of fine Arts in Sofia. His scientific interests are in the field of the Bulgarian alphabets, the art of books and the history of art. His professional interests are orientated to the illustration and the artistic layout of a book.

To contact the author: h.hristov@unibit.bg